
Izvorni znanstveni rad
UDK 808.62-48-25
808.61-48-25
808.63-48-25
808.2-48-25

Stjepan Vukušić
Pedagoški fakultet, Pula

POSEBNOSTI GLAGOLSKOGA NAGLASKA U HRVATSKOME, SRPSKOM, SLOVENSKOM I RUSKOM JEZIKU

Razvoj naglasnoga sustava ima svoja autonomna pravila kojima se može objasniti većina prozodijskih pojava. No ipak se razvoj naglasnoga sustava određenog idioma ne može izdvojiti iz razvoja posebnosti glasovnoga, glasovno-obličnog i tvorbenog sustava toga idioma. Kad god se u okviru općijih prozodijskih razvojnih tendencija utvrde sustavne naglasne posebnosti, tzv. odstupanja u nekom idiomu, što se ne mogu objasniti autonomnim razvojem samoga naglasnog sustava, treba misliti da se u okviru općijega glasovnog i glasovno-morfološkoga razvoja, kojega su ishod općije naglasnorazvojne konstante, pojavilo nešto posebno u glasovnome i glasovno-morfološkom sustavu dotičnog idioma što je zahtijevalo naglasne prilagodbe i tako naglasno uposebilo taj idiom.

Spomenimo na općijem planu samo ishode sažimanja i zamuknuća poluglasova u hrvatskom jeziku. Te su pojave dobro poznate i o njima u slavistici postoje mnogi radovi.

U ovom bih članku htio upozoriti na određen broj prozodijskih pojava što naglasno individualiziraju hrvatski jezik a proizašle su upravo iz glasovnih i glasovno-obličnih promjena u onom idiomu na kojem se naglasno temelji hrvatski književni jezik.

Budući da sam te pojave na relaciji hrvatskoga i srpskoga jezika već razmatrao u svoja dva rada¹ u kojima sam dijelom hrvatske naglasne

norme istraživao organskorazvojne korijene, u ovoj se prilici to istraživanje proširuje na odnose dotičnih pojava prema slovenskome i ruskom jeziku.

Ishodi ovih razmatranja mogu biti konkretan doprinos u okviru poredbeno-povijesnog istraživanja jer bi mogle pokazati koje glasovne i glasovno-oblične promjene stoje iza određenih naglasnih posebnosti što su tek prilagodba na njih. Tako onda očekivani naglasnorazvojni model što proizlazi iz autonomnoga razvoja samoga naglasnog sustava može biti za određeni idiom u dijelu sustava izmijenjen i uspostavljen na temelju samo njegovih glasovno-obličnih i glasovnih značajki koje izazivaju naglasne prilagodbe. Dakako, različiti idiomi imaju različan i autonomni razvoj samoga naglasnog sustava, pa iz takva razvoja proizlaze npr. naglasni pankroatizmi: GA mène, tēbe, sēbe, njēga; DL mēni, tēbi, sēbi, njēmu; leksički naglasci: vòće (< vočē), kòplje, stanòvnik (< stanovnik) itd., ali je takvih pojava veoma mnogo i one nisu predmet ovoga rada.

Za nas je ovdje zanimljiva druga vrst naglasnih pankroatizama - ona koja se javlja u glagolskome sustavu a proizlazi iz glasovnih i glasovno-obličnih promjena u daljoj prošlosti. Takvi su općehrvatski naglasni modeli u glagola prve vrste sljedećih skupina: vūci - vūkla; tēci - tēkla; dōci - dōšla i dōšla; pōvūci - pōvūkla - pōvūkāvši; pōteci - pōtekla - pōtekāvši; pridōci - pridōšla - pridōšāvši jer se takvi naglasni likovi temelje na prednovostokavskim likovima vūc - vūkla, tēc - tēkla, dōc, povūc > povūc; povūkla > povūkla; potēc - potēkla itd. Naime, preobrazba novog akuta u dugosilazni (˘ > ˆ) susljedna je pravilna pojava, a novoštokavskim prenošenjem naglasaka dobiju se konačno baš takvi likovi koji obilježavaju hrvatsko književnojezično naglašavanje: vūci - vūkla, pōvūci - pōvūkla - pōvūkāvši; tēci - tēkla, pōteci - pōtekla - pōtekāvši; dōci - dōšla i dōšla, pridōci - pridōšla - pridōšāvši.

Takvi naglasci proizlaze iz jedne glasovno-oblične pojave: pokrate infinitiva za dočetano -i, pri čemu je naglasak prešao na prethodni slog, pa gledajući razvojno od povūci, poteći, obāci nastaje povūc, potēc, obāc, a od toga povūc, potēc, obāc i konačno pōvūc(i), pōtec(i), òbāc(i).

Zanemari li se u tim primjerima naglasnorazvojni stupanj kao ishod pravilnoga razvoja, lako se uviđa istovjetnost unutarjnega naglasnog ustrojstva u svim razvojnim fazama: akutskoj, monotonijskoj i novoštokavskoj. Radi se dakle o istosmjernome razvoju. Nasuprot tomu, novoštokavski idiomi koji nisu kratili dočetano -i u infinitivu, imaju dvije razvojne faze manje u dotičnoj skupini glagola, pa od likova povūci, poteći, obāci, dobivaju izravnim novoštokavskim prenošenjem naglasaka: povūci, potēci, obīci, a onda i likove glagolskoga pridjeva radnoga: povūkla, potēkla, obāšla i, dakako, glagolske priloge

prošle: povúkāvši, potěkāvši, obāšāvši. Očito su tu dva razvojna smjera utemeljena na dva različita glasovno-oblična lika infinitiva. Razvojni smjer s prednovostočavskim prenošenjem naglaska i pojavom novoga akuta (˘) i sekundarnoga kratkosilaznog naglaska (˘) potvrđuju današnji hrvatski organski idiomi: zapadni (mladi ikavski) dijalekt sa svoje četiri razvojne faze: povūci > povūc > povūc > pòvūc; poteći > potēc > potēc > pòteć; jugozapadni istarski dijalekt s tri faze: sve navedene bez novoštokavskih likova te posavski i senjski govor s polaznom i akutskom fazom: povūci > povūc, poteći > potēc.

Sve što je dosad rečeno o glagolskome naglasku tiče se glagola prve vrste i temelji se na pokrati infinitiva. Razumije se da je obrada tih glagola ovdje samo modelska a osnovnih i prefigiranih glagola u svemu ima tristotinjak. Svojim naglasnim likom i čestotom porabe oni daju prozodijski ton hrvatskome jeziku.

Kad je, međutim, već stvoren model prednovostočavskoga prenošenja naglaska u glagola: potrēsti > potrēt, tim je putem mogla krenuti i prva i druga osoba množine prezenta u određene skupine glagola: držimò > držimo, držitè > držite. Analogan je proces uočljiv i u participa prezenta: držēci > držēc. Daljnji je razvojni put metatonijom vodio do likova držimo, držite, držēc (monotonijska faza) i novoštokavizacijom do konačnica držimo, držite, držēc. U onome pak novoštokavskom idiomu u kojem nije bilo prednovostočavskoga prenošenja naglaska, pa u takvim slučajevima ni novog akuta, ostaje u razvojnom slijedu samo novoštokavsko prenošenje: držimò > držimo, držitè > držite, držēci > držēci. Ti su se modeli očitovali u konačnicama prve i druge osobe množine prezenta u većem broju glagolskih vrsta u hrvatskome i srpskom jeziku:

plètēmo - plètēte	pletémo - pletéte
žèlīmo - žèlīte	želímo - želíte
lòmīmo - lòmīte	lomímo - lomíte
vjènčāmo - vjènčāte	vjenčāmo - vjenčāte.

Druga je skupina naglasnih pojava koje individualiziraju hrvatski književni jezik proizašla iz ikavske zamjene staroga jata (ě). Tom su zamjenom, naime, glagoli na -jeti što po standardnoj podjeli pripadaju trećoj vrsti prešli ikavskim refleksom u četvrtu vrstu jer svršavaju na -iti: nadživēti > nadživīt i tako se oblično i naglasno izjednačili s jednāčiti > jednāčit, poletēti > poletīt sa polomīti > polomīt, a odatle tim glagolima i prezenti imaju jednake naglaske: nadživīm6 - jednāčīm6, polētīm6 - polòmīm6. Budući da je metatonija (˘>˘) dovela do monotonijske faze sa dva silazna naglaska, tj. ˘ i ˘, dobiveni su naglasni likovi nadživīm - jednāčīm, polētīm - polòmīm, a to je novoštokavskim

prijenosom silaznih naglasaka na prethodni slog dalo: *nadživim* - *jednāčim*, *pòletim* - *pòlomim*. U istom su modelu zbog svoga nekadašnjeg jata (ž) i prefigurani glagoli koji iza suglasnika /č/, /ž/, /š/, /j/ i skupova /št/, /žd/ imaju sufiks -a- mjesto zamjene jata, npr. *zazviždāti* > *zazviždat*, prezent: *zazviždīm6* > *zazviždīm* > *zazviždīm*; *zakričāti* > *zakričat*, prezent: *zakričīm6* > *zakričīm* > *zakričīm*.²

U neikavskim štokavskim idiomima nema takvih glasovno-obličnih izjednačivanja između glagola treće i četvrte vrste, pa su među njima ostale i naglasne razlike: *nadživěti* > *nadživjeti*, prezent: *nadživīm6* > *nadživīm* > *nadživīm*, *poletěti* > *poletjeti* > *polětjeti*, prezent: *poletīm6* > *poletīm* > *polětīm*, a nasuprot tomu: *jednāčiti* > *jednāčiti*, prezent: *jednāčīm6* > *jednāčīm* > *jednāčīm*, odnosno *polòmiti* > *polòmiti*, prezent: *polòmīm6* > *polòmīm* > *pòlomim*. Taj model opet vrijedi i za prefigurane glagole u kojih je iza suglasnika /č/, /ž/, /š/, /j/ i skupova /št/, /žd/ sufiks -a- mjesto refleksa jata, npr. *zazviždāti* > *zazviždati*, *zazviždīm6* > *zazviždīm* > *zazviždīm*; *zakričāti* > *zakričati*, *zakričīm6* > *zakričīm* > *zakričīm*. To je opet različito od *jednāčiti* > *jednāčiti*, *jednāčīm6* > *jednāčīm* > *jednāčīm*, odnosno *polòmiti* > *polòmiti*, *polòmīm6* > *polòmīm* > *pòlomim*.

Svi se dosad razmatrani odnosi mogu proučavati na rangu organske novoštokavštine, ali, polazeći od unutarnje srodnosti po jezičnome ustrojstvu u dotičnim dijelovima sustava, i u širim okvirima idioma s istomjernim prozodijskim razvojem. Tako onda, bez obzira na razvojni stupanj, utvrđujemo istosmjernost razvoja: *povūci* > *povūc* > *povūc* > *pòvūc(i)*; odnosno *povūci* > *povūci*. Očito je da prednovoštokavsko prenošenje naglasaka isključuje mogućnost pojave novoštokavskih likova *povūci*, *potěci*, *dóci*, a tako, razumije se, i likova *povúkla*, *potěkla*, *povúkāvši* i *potěkāvši*.

Nije teško vidjeti da se navedeni naglasni odnosi mogu razmatrati i na rangu književnih jezika - hrvatskoga i srpskoga. Naime, naglasni uzorci koji su ishod organskoga razvoja *nadživjeti* su svoje organske idiome i u svojim novoštokavskim konačnicama ušli u svoj novi život, u književne jezike - hrvatski i srpski. Ništa ne mijenja na stvari što hrvatski jezik ima u infinitivu dočeto -i, a izgovor je staroga jata je-kavski. Organskorazvojni naglasci su ostali i u nepokraćenom infinitivu i u hrvatskome je-kavskom izgovoru, pokazujući otpornost prozodijskih obilježja na utjecaj izvana.

Sad bi valjalo razmotriti kako se prema utvrđenom stanju u hrvatskome i srpskom jeziku odnose u tome dijelu naglašavanja ruski i slovenski jezik.

Ruski je jezik, ukinuvši stare kvantitativne razlike, najbolje sačuvao praslavensko mjesto naglasaka, pa s njim valja usporediti prije utvrđene

odnose između ikavskih idioma s pokratom infinitiva i neikavskih idioma bez takve pokrate.

Ovdje valja ponoviti kako uzlaznim naglascima (dugouzlaznom ´ i kratkouzlaznom `) u novoštokavštini odgovara ruski naglasak na idućem slogu, pa trésti i трястí, rásti i растí, plèsti i плестí, mèsti i местí; dóci i дойти, záci i зайти pokazuju očekivani naglasnorazvojni model jer su u novoštokavštini dugouzlazni i kratkouzlazni naglasak nastali prijenosom starijih silaznih naglasaka na prethodni slog. Pritom se kratkouzlazni ostvario na iskonski kratkome slogu, a dugouzlazni na iskonski dugome slogu. Te kvantitativne razlike ruski jezik ne pokazuje jer su u njemu ukinute kvantitativne opreke, ali su mjesta naglasaka u ruskom jeziku i neikavskome novoštokavskom idiomu u skladu s očekivanim razvojnim obrascem. To vrijedi i za odnos perfekta u ruskom jeziku i glagolskoga pridjeva radnog određene skupine glagola prve vrste u novoštokavskom idiomu bez pokrate infinitiva: nèsła: неслá, vèzli: везлí, pàsła: паслá.

Međutim, takve podudarnosti nema ni u infinitivu ni u ruskom perfektu, odnosno novoštokavskome glagolskom pridjevu radnom kad su posrijedi silazni naglasci nastali od novoga akuta i sekundarnoga kratkosilaznog, koji su poslije preneseni na prethodni slog. Tako onda tko hoće u okvirima razvojnih poredbenih modela dovesti u odnos trésti i трястí, rásti i растí ili pòtrésti i потрястí; zàrāsti i порастí; plèsti i плестí, nàplesti i наплест´и, dóci i дойти; nèsła i неслá, vèzli i везлí, pàsła i паслá mora uzeti u obzir prethodnu glasovno-obličnu promjenu u infinitivu i sve naglasne prilagodbe koje su iz toga proizašle na onaj način kako smo ih već opisali.

Razmotrimo li sad i naglasne odnose prefigiranih glagola treće vrste u novoštokavskim ikavskim i neikavskim idiomima s istorodnim glagolima u ruskom jeziku, u kojem je refleks staroga glasa jata (ě) također ę dobit ćemo ove usporedne podatke: ruski futur прилечу - прилетíшь - прилетím; потерплю - потерпíшь - потерпím naglasno se slaže sa štokavskim neikavskim idiomima i srpskim književnim jezikom: (prezent) dolètim - dolètiš - dolètimo - (i doletímo), pretřpim - pretřpiš - pretřpimo.

Za razliku od toga, da bismo shvatili odnos između ikavskih organiskih i hrvatskih književnojezičnih naglasaka s jedne i ruskih u istorodnih glagola s druge strane, moramo poći od već navedenog obličnog a zatim i naglasnog izjednačenja glagola treće i četvrte vrste koje je izazvano ikavskom zamjenom staroga glasa jata. U ikavskim su idiomima prevladali naglasni odnosi glagola na -iti (četvrta vrsta), pa imademo: nadživít - nàdživím kao jednáčit - jèdnáčim a izgòrit - izgòrim kao polòmit - pòlomim. Književnojezični su likovi, razumije se,

jekavski: nadživjeti, izgørjeti, ali su naglasci organskorazvojni: nàdživīm, izgōrīm.

Ako sad usporedimo naglasno stanje u razmatranih glagola prve vrste u štokavskome idiomu koji nije gubio dočeto -i u infinitivu sa stanjem istorodnih glagola u slovenskom jeziku, dobit ćemo sljedeće modele:

<i>istočni novoštokavski i srpski</i>	<i>slovenski</i>
rāsti - rāsła, trēsti - trēsła	rāsti - rāsła, trēsti - trēsła
pēći - pēkła, plēsti - plēła	pēći - pēkła, plēsti - plētła.

Ti modeli pokazuju uglavnom podudarnost između istočnoga novoštokavskoga dijalekta i srpskoga jezika s jedne i slovenskoga jezika s druge strane. Razlika je dakako u dužini štokavskoga i slovenskoga uzlaznoga naglasaka. Slovenski je nešto kraći. Razlika je i u tome što je u slovenskome jednak naglasak i u glagola s kratkom osnovom, dakle pēći - pēkła, plēsti - plētła prema srpskome pēći - pēkła, plēsti - plēła. No sve je to u okvirima autonomnih razvoja samih naglasnih sustava, pa se tim razvojem može i objasniti. Posve je drugačije u štokavskom idiomu koji je pokratio infinitiv za dočeto -i. Modeli su ovi:

<i>zapadni novoštokavski i hrvatski književni jezik</i>	<i>slovenski</i>
rāsti - rāsła, trēsti - trēsła	rāsti - rāsła, trēsti - trēsła
pēći - pēkła, plēsti - plēła	pēći - pēkła, plēsti - plētła.

U tim modelima ne možemo naglasne odnose objasniti samo pomoću autonomnih razvoja samih naglasnih sustava, nego moramo dozvati u pomoć jednu glasovno-obličnu pojavu - pokratu infinitiva za dočeto -i u zapadnoj novoštokavštini i naglasne prilagodbe na tu pojavu.

Isto tako, da bismo objasnili ikavsko-slovenske ili hrvatsko-slovenske odnose u razmatranim glagola s nekadašnjim jatom, morat ćemo dozvati u pomoć već utvrđene prilagodbe na ikavski izgovor, koji je odredio i hrvatske književnojezične naglaske u dotičnoj skupini glagola. Evo tih modela:

<i>ikavski i hrvatski knj. jezik</i>	<i>slovenski</i>
doživit - doživjeti - dōživīm	doživéti - doživīm
dotrpit - dotrpjeti - dōtrpīm	dotrpéti - dotrpīm
dolētit - dolētjeti - dōletīm	doletéti - doletīm
dogōrit - dogōrjeti - dōgorīm	dogoréti - dogorīm.

I takvi su glagoli ovdje prikazani samo egzemplarno a bit će da ih ima dvjestotinjak. Kad se njima pribroji i onih tristotinjak glagola prve

vrste, koje smo razmatrali u ovome radu, i to u svim oblicima, dobije se više tisuća naglasnih likova velike čestote koji daju izrazit prozodijski ton hrvatskome jeziku. Razumije se, da je to samo dio naglasnih posebnosti hrvatskoga jezika.

Uzeto u cjelini, ovo razmatranje autoru dopušta sljedeće zaključke:

- 1) Dio današnje naglasne norme hrvatskoga književnog jezika proizlazi iz glasovnog i glasovno-obličnog ustrojstva hrvatskih idioma koji su osnovica hrvatske književnojezične prozodije.
- 2) Da bi se u poredbenome modelu razmatranih slavenskih jezika mogao objasniti razvitak naglašavanja, treba uzeti u obzir pokratu infinitiva u hrvatskim idiomima i njihov ikavski izgovor.

BILJEŠKE

¹ Korpus određenih modela naglašavanja u zapadnoj i Karadžić-Daničićevoj štokavštini, *Rječnik i društvo*, Razred za filološke znanosti HAZU, Zagreb 1993, str. 373-382. - *Prednovoštokavsko prenošenje naglaska i njegovi odrazi u hrvatskoj standardnoj prozodiji*, Hrvatski dijlektološki zbornik, knjiga 9, Zagreb 1995, str. 101-105.

² Takve glagole Stjepan Babić sa sinkronijskoga gledišta uvrštava u petu vrstu, tj. u onu na -ati. Vidi: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb 1986, str. 9

RESUMÉ

LES PARTICULARITÉS D'ACCENT VERBAL DANS LES LANGUES: CROATE, SERBE, SLOVÈNE ET RUSSE

Si dans l'accentuation d'un certain idiome on rencontre les particularités, qui ne peuvent pas s'expliquer sur un modèle dans le cadre des règles et des tendances généraux, on doit supposer les changements dans la structure de cet idiome, qui demandent des adaptations accentuelles. Il suffit ici de mentionner les résultats accentuels de la contraction des voyelles dans les langues slaves ou l'amuissement des semivoyelles.

Aussi la perte de l'-i final de l'infinitif était la cause des adaptations accentuelles dans les idiomes croates. Aussi, le parler ikavien a causé les changements d'accent. Les résultats de ce processus sont les accents de la langue littéraire croate: plèsti - plèla, òplesti - òplèla, ràsti - ràsla, izràsti - izràsla, dōći, nādōći; relativement (par suite de parler ikavien): zažèlim, pòletim, dōživim, potřčim, zázūjim. Les idiomes non-ikavien et ceux qui ont l'-i final a l'infinitif ont un' évolution diverse. Dans la présente contribution on considère ça dans les langues suivantes: serbe - plèsti - plèla, oplèsti - oplèla, ràsti - ràsla, izràsti - izràsla, dōći, nadōći; relativement: zažèlim, polètìm, doživim, potřčim, zazūjim: slovene: trèsti - potrèsti, dogorèti - dogorim, doživèti - doživim; russe: плесті, расті, несли, везли, дойти; ensuite: прилечу, потерплю, зажужжу. La langue littéraire croate a aussi l'-i final à l'infinitif, mais les résultats prosodiques d'évolution des idiomes croates organiques sont entrés dans cette langue.